

Marytė Gustainienė

Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos smurto prieš moteris priežastys šeimoje: patriarchalinio modelio įtaka, skurdas, istorijos kontekste suformuotas požiūris į moterį, depresija, nemokėjimas konstruktyviai spręsti konfliktus. Straipsnyje aiškinamos prevencinės galimybės, stengiantis užkirsti kelią smurtui prieš moteris, cituojami straipsniai iš Lietuvos Baudžiamojo Kodekso (1999) apie bausmes smurtautojams, minimas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (1998), nagrinėjama psichologinių tarnybų pagalba moterims, nukentėjusioms nuo smurtautojų.

Atlikto pilotinio tyrimo rezultatais įrodoma, kad moterys konfliktuoja ir pykstasi su vyrais šeimoje dėl vyro girtuokliavimo, nepriteklių ir vaikų auklėjimo, dėl nuolatinio žeminimo. Moterys smurtą išgyvena labai sunkiai, jaučia įtampą ir baimę, neapykantą ir pažeminimą. Jos nėra savarankiškos ir ekonomiškai priklauso nuo vyro. Moterys apie patirtą smurtą nuo vyro policijai praneša retai. Visa tai lieka neišsprendžiama, nes moterys atleidžia skriaudėjams ir toliau su jais gyvenamos kenčia.

Straipsnyje laikomasi nuostatos, kad visuomenė turi žinoti apie moterų padėtį šeimoje.

Ižanga

Šiandieninėje visuomenėje labai dažni smurto atvejai prieš moteris. Jos patiria moralinę, psichologinę, fizinę prievartą, sutuoktinių, gyvenimo partnerių, tėvų išnaudojimą savose šeimose. Be to, ir visuomenėje gajūs ir dažni smurto prieš moteris atvejai. Žiniasklaidoje labai daug apie tai rašoma, tačiau visuomenė nepakankamai suvokia smurto prieš moterį mastą ir jo pasekmes. Auka dažnai atleidžia smurtautojui, todėl policija nesuinteresuota atidžiau ištirti kiekvieną atvejį. Norą kelti į viešumą konfliktines situacijas stabdo ir finansinis priklausomumas, vidinis prisirišimas, visuomenės nuomonė apie išsiskyrusią moterį, tradicijos.

Analizuojama mokslinė pedagoginė, psichologinė ir sociologinė literatūra, aiškinant smurto prieš moteris priežastis. Mokslininkų teiginiai apie moterų užimamą vietą socialinėje bei istorinėje raidos plotmėje leidžia analizuoti ir suvokti moters reikšmę bei užimamą padėtį visuomenėje, požiūrį į ją kaip asmenybę.

Kaip teigia dauguma autorių (Elshtain 2002;

Gilligan 2002; Johnson 2003; Kanopienė 2001; Miškinis 2003; Pavilionienė 1998), smurto prieš moteris kilmė slypi socialinėje struktūroje, kurioje lyčių nelygybė lemia vertybių, tradicijų, papročių, įpročių ir pažiūrų visumą. Kadangi daugelis smurto prieš moteris poreikių neviešina, nes moterys, bijodamos gėdos ir pažeminimo, nenori kalbėti apie savęs skriaudimą, tiksliai smurto statistika nežinoma tiek pažangiose, tiek besivystančiose šalyse.

Siekiant išnagrinėti problemą – kodėl vyrai smurtauja prieš moteris? – pasirinktas tyrimo tikslas: ištirti smurto prieš moteris priežastis šeimoje. Tikslui įtvirtinti iškelti tokie uždaviniai.

Išanalizuoti dažniausias smurto pasireiškimo šeimoje situacijas bei polinkio į smurtą tendencijas. Išryškinti moterų ekonominę priklausomybę nuo vyrų, glaudžiai susijusią su fiziniu ir seksualiniu smurtu. Išaiškinti prevencines galimybes, stengiantis užkirsti kelią smurtui prieš moteris ir norint užtikrinti saugumą šeimoje.

Tyrimo objektas: smurtą šeimoje patiriančios moterys.

Dalykas – smurto prieš moteris priežastys ir jų sociologinė analizė.

Tyrimo metodai:

- a) mokslinės literatūros analizė;
- b) anketinė apklausa.

Teorinė smurto prieš moteris kilmės ir socialinių priežasčių analizė

Smurtas – vieno žmogaus (žmonių grupės) prievartos veiksmas prieš kitą žmogų (žmonių grupę), iš to turint kokios nors naudos ar pasitenkinimo (Kučinskas 2000 144; Kučinskienė 2000; 144). Smurtaujama siekiant priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingos galios – įgyti nuolankumą, paklusnumą, atsidaivismą, parsidavimą, suteikti jai nemalonius išgyvenimus, sužalojimus, nesveikatą ar atimti gyvybę. Tai „<...> šturkšti prievarta, fizinės ir emocinės kančios, kurių tikslas priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingą galią (Miškinis 2003; 308). Pagaliau smurtas laikomas priemone „<...> palaikyti ir išsaugoti savąjį „aš“ bei parodyti savo stiprumą situacijoje, kurioje buvo tuo suabejota“ (Gilligan 2002; 33).

Smurto atsiradimo priežastys labai įvairios ir aktualios sociologams, socialiniams darbuotojams. Pasak J. Jenkins (Jenkins 1997), smurtą dažniausiai gimdo smurtas. Smurtininku negimstama, smurto išmokstama, ir tai gali tapti nuolatinio elgesio būdu. „Jis gali būti ir spontaniško pykčio išraiška dėl patirto pažeminimo, skriaudos, prievartos“ (Jenkins 1997; 176).

Yra tiesioginė koreliacija tarp patirto smurto tėvų šeimoje ir žmonių elgesio jiems tapus suaugusiais. Jei berniukai patiria smurtą arba jį stebi (kaip tėvas muša motiną), daug kartų padidėja tikimybė, kad suaugę jie patys bus agresyvūs ir naudos smurtą. Jei mergaitės vaikystėje patiria arba stebi smurtą šeimoje, labai padidėja tikimybė, kad jos suaugusios taps smurto aukomis. Kaip teigia G. Purvaneckienė (Purvaneckienė 1999), atlikti sociologiniai tyrimai patvirtina šią tenden-

ciją: „<...> smurtas gimdo smurtą, ir jis plinta vis plačiau, jeigu tam neužkertamas kelias“ (Purvaneckienė 1999; 11).

Smurto šeimoje sąvoka apima ne tik prievartą prieš žmonas, bet ir smurtinius tėvo ir dukters, patėvio ir podukros santykius. Smurto šeimoje socialinės šaknys kyla iš patriarchalinio¹ šeimos modelio, kuris postuluoja vyro autoritetą moters atžvilgiu. Tai sukuria ypatingą vyro galios giminėje statusą ir žmonių, dukterų, motinų, apskritai visų moterų pavaldumo padėtį. Smurtas prieš moteris rodo visuomenėje vis dar gyvuojančią lyčių bei ekonominę nelygybę. Daugelyje kultūrų smurtas prieš moteris nelaikomas nukrypimu nuo normos, todėl kuo plačiausiai toleruojamas. „Taip visuomenė bando išplėsti ir stiprinti vyro vaidmenį šeimoje, o moteris viso labo tėra vyro priklausinys“ (Miškinis 2003; 318). Smurto prieš moteris kilmė slypi socialinėje struktūroje, kurioje lyčių nelygybę lemia vertybių, tradicijų, papročių, įpročių ir pažiūrų visuma.

Vienas ryškiausių rašytinių šaltinių, atskleidžiančių moteriškosios lyties pavergimo istoriją bei įtvirtinančių patriarchalinę šeimą, yra Biblija. Ievos likimas virsta moters likimu. Ieva ragauja uždraustą vaisių ir užsitraukia Dievo rūstį: „Tu gimdysi sopuliuose ir būsi vyro valdžioje, o jis bus tavo valdovas“ (Pavilionienė 1998; 308).

Lietuvių folklore, folklorinėje kultūroje dažniausiai neminimas žmogus apskritai (vyras ar moteris), bet egzistuoja apibrėžtas vaidmenų pasiskirstymas, kurį nulemia ne individualios savybės, o asmens padėtis šeimoje. Tai ypač akivaizdu, pažvelgus į moters padėtį, į vyro ir moters santykius. Negalima teigti, kad tai yra vien tik krikščionių Bažnyčios biblinės tradicijos įtaka.

Patriarchalinės tendencijos reiškėsi jau gerokai prieš krikščionybę. Teigiama, kad daug baltų religinių reformų vyko stiprėjant jose vyrų dominavimui, o krikščionybės įvedimas Lietuvoje dar labiau išryškino patriarchalines tendencijas. Tokias nuostatas palaikė ir oficialios ne tik paprotinės, bet ir teisinės normos. Pagal įstatymus teisėtu šeimos turto savininku ir paveldėtoju ga-

lėjo būti tik šeimos galva vyras; moters teisės į turtą sulygintos tik 1906 m. (Beresnevičius 1995; 103).

Moters vaidmuo socialinėje aplinkoje buvo visada išskirtinis. Ypač dviprasmiškai buvo žiūrima į tas moteris, kurios pagimdė vaiką vienišos. Toks merginos poelgis dažnai būdavo netikėtas aplinkiniams. Jų elgesys buvo kaip netinkamo ir nedoro elgesio pavyzdys. Moteris net ir pasiskūsti niekam negalėjo. Vyras apskritai likdavo tik nuošalyje ir net nebandydavo merginai padėti, ją vesti ar atsakyti už savo kaltę. „Jie tik patardavo slėpti arba nutraukti nėštumą. Iš esmės tokią partnerių poziciją būtų galima vertinti kaip bendrininkavimą padarant nusikaltimą, bet jų kaltės nebuvo galima įrodyti“ (Praspaliauskienė 2000 62).

Antikos mąstytojai, išreiškę savo požiūrį į moterį, pagrindė ilgalaikę moters nepilnavertiškumo nuostatą. Platonas vertino moterį kaip neprilygstančią vyrui protu ir dorybėmis. Todėl sakė, kad vyras turi moterį kontroliuoti. Ankstyvaisiais viduramžiais labai išryškėjo panika moters kūnui. Buvo teigiama, kad moteris yra nuodėminga, niekinga, ji esanti žavėtoja, kerėtoja, burtininkė, ragana, pasmerkta mirčiai ant laužo. Vienuolynai tapo moters prieglobsčiu, kur ji galėjo atsidėti sielos gyvenimui, kur jos nepasiekė vyriškojo pasaulio panika ir smurtas.

Labai ribotu požiūriu į moterį pasižymi M. A. Pavilionienės (Pavilionienė 1998) cituojamas F. Nietzsche, pasaulio centru laikęs vyriškąją lytį, o moteriškąją traktavęs kaip biologinę rūšį, kurią vyras, įteigdamas baimę, turi valdyti. Jis teigė, kad „gerai moteriai ir blogai moteriai reikia botago“ (Pavilionienė 1998; 308). Moterų emancipaciją jis aiškino kaip regresą ir moters išsigimimą, kuris prasidėjo tada, kai moteris nustojo bijoti vyro, kai atsisakė savo moteriškiausių instinktų.

*Feministinėje teorijoje*² (Kanopienė 2001) patriarchijos sąvoka nusakomas universalus vyro dominavimas šeimoje, kur vyrai kontroliuoja moterų seksualumą ir fertiškumą. Radikalioji feministinė teorija svarbiausia moterų pavergimo (išnaudojimo) priežastimi laiko fiziologinius lyčių skirtumus – moterys gimdo ir augina vaikus, todėl yra labiau pažeidžiamos, fiziškai silpnesnės ir apribotos jų veiklos galimybės. Ši teorinė tradicija išskirtinį dėmesį kreipia į smurto prieš moteris problemas.

Radikaliojo feminizmo (Elshtain 2002) pateikiamas vyro portretas tam tikra prasme atspindi tokias moterų pažiūras, kurios yra mizoginijos inversija. Kaip moteris istoriškai buvo vaizduojama kaip nusidėti skatinanti gundytoja arba kaip idealizuoto gėrio šaltinis, o ne kaip sudėtinga būtybė, susidedanti iš kūno ir kraujo, kartu ir tauri, ir niekinga, lygiai taip pat radikaliosios feministės piešia negailestingo, neatlaidaus ir šiurkštaus vyro paveikslą. Požiūris į vyro ir moters prigimtį sudaro radikaliojo feminizmo branduolį.

Materialinis feminizmas – tai judėjimas, vėlyvajame XIX a. siekęs išvaduoti moteris patobulinant jų materialinę padėtį. Tai reiškė namų ruošos naštos ir maisto gaminimo naštos perėmimą. Postmoderniojo feminizmo atstovė Simone de Beauvoir (Pavilionienė 1998) teigia, kad šių dienų moterys griaua moteriškumo mitą. Jos pradeda konkrečiau įtvirtinti savo nepriklausomybę, tačiau joms nelengvai sekasi gyventi pilnavertį savo, kaip žmogiškosios būtybės, gyvenimą. Jos išaugintos moterų, galima sakyti, moteriškame pasaulyje, ir įprasta jų dalia yra santuoka, daranti jas priklausomas nuo vyrų. Vyrų prestižas – neišnykęs dalykas: jis vis dar laikosi ant tvirtų ekonominių ir socialinių pamatų.

Moterims veddybos dažnai sukelia daug išgy-

¹ Patriarchatas – pirmykštės visuomenės ekonominių, socialinių ir teisinių santykių visuma (vyrų viešpatavimas gamyboje, visuomenėje, šeimoje) (Miškinis K. 2003; 88).

² Feministinė teorija – santykių tarp lyčių sprendimas, siekiant atskleisti socialinę nelygybę ir visuomenės prieštaravimus (Pavilionienė 1998; 59).

venimų, depresijų, fobijų, nes jos šeimose patiria smurtą ir *prievartą*³. Nelaimingas santuokinis gyvenimas pastūmėja moteris prie savižudybių, alkoholio, narkotikų. Dažniausios smurto prieš moteris priežastys yra šios (Miškinis 2003; Purvaneckienė 1999).

Nesutarimai šeimoje (dėl vaikų auklėjimo, dėl materialinių – ekonominių dalykų, dėl požiūrio į darbą ir buities rūpesčių, dėl požiūrio į žmogaus laisvę ir pan.).

Alkoholizmas. Girtaujantis asmuo įgyja amoralių, asocialių bruožų, smunka vertybinės orientacijos. Grįžęs į namus, girtuoklis triukšmauja, keikiasi, gąsdina žmoną ir vaikus, mušasi.

Nedarbas. Neturintis darbo žmogus jaučia piktumą ant viso pasaulio, visų žmonių. Kadangi arčiausiai yra šeimos nariai, be to, šeimoje išlieti pyktį mažiausiai pavojinga, tai taip ir daroma – susikaupusio pykčio iškrovą patiria šeima.

Žiaurus charakteris. Daugelis smurtininkų vaikystėje patys patyrė smurtą. Suaugę jie tarsi keršija už tai, ką patys išgyveno. Pamažu charakterio nukrypimai pereina į despotizmą ir tampa smurtaujančio asmens gyvenimo norma.

Depresija. Depresyvus žmogus viskuo nepatenkintas, jaučiasi nelaimingas, dėl to kankindamas kitus, tarsi sulygina juos su savimi.

Nemokėjimas konstruktyviai spręsti šeimos konfliktų.

Nuolatiniai moterų priekaištai. Nepalaujami, labai dažni žmonių priekaištai vyrams arba sugyventiniams taip pat sukelia vyrų žiaurumo proveržius.

Skurdas. Skurdas gimdo neviltį, pažeminimą, pyktį. Skurde gyvenantys žmonės nepajėgia mylėti, gerbti nei savęs, nei kito. Be to, skurdas yra bene svarbiausia psichikos sutrikimų priežastis.

Šeimyniniai *konfliktai*⁴ yra neatskiriama vedybinio gyvenimo dalis. Gerai, kai jie konstruk-

tyvūs. Daugelyje visuomenių šeimos sąveikos normos pateisina prievartą prieš moteris kaip disciplinos formą ir remia prievartos šeimoje kaip privataus reikalo ir pačios šeimos problemos požiūrį. Įstatymo ir papročių prievarta, kaip teigia vokiečių sociologas G. Simmelis (Simmel 1973), išlaiko daugelį santuokų, kurios psichologiniu požiūriu turėtų iširti. Žmonės pajungia save įstatymui, kuris jų atvejui netinka. Tai daro juos nelaimingus. Tačiau kitais atvejais „<...> ta pati prievarta yra nepakeičiama vertybė, nes išlaiko draugėje tuos, kurie moraliniu požiūriu turi būti kartu, tačiau dėl kokios nors laikinos prastos nuotikos, susvyravimų atsiskirtų, jei tik galėtų, tuo nepataisomai sugriaudami savo gyvenimą“ (Simmel 1973 460).

Smurto tikslas – išgauti kitų pagarbą. Kuo mažiau žmogus turi savigarbos, tuo labiau jis yra priklausomas nuo kitų pagarbos, kadangi be tam tikros minimalios kitų ar savo pagarbos asmenybė jaučiasi mirusi iš vidaus, sustingusi ir tuščia. Kai žmonės stokoja pagarbos ir jaučiasi nesugebantys išgauti kitų pagarbos ar susižavėjimo savo asmenybe, vienintelė išeitis jiems gali atrodyti pagarba baimės pavidalu. Smurtas kaip tik sukelia baimę, nes būtent tam ir yra skirtas.

Gėdos ir savęs niekinimo jausmai dažnai yra nepastebimi kitų, nes žmonės iš visų jėgų slepia juos po apsaugine demonstratyvaus drąsumo ir gyrimosi kauke. Nėra nieko labiau gėdingo už jautimąsi sugėdintam, nes tai rodo, kad asmuo turi ko gėdytis. Gėdos ir niekinimo jausmai yra nuolatiniai ir beveik neišraunami todėl, kad juos pagimdė beribis žiaurumas ir prievarta, kurių aukomis šie žmonės tapo vaikystėje. Kiekvienas žmogus yra išgyvenęs pažeminimą ar panieką, bet dauguma žmonių nepuola smurtauti. Prieš žmogui griebiantis smurto, o tai visada yra paskutinė priemonė, turi būti patenkintos kelios prielaidos (Gilligan 2002; 36).

³ Prievarta – sąmoningas prievartautojo veiksmas prieš savo auką, kuriuo įveikiamas jos priešinimasis paklusti primetamai valiai, norams, reikalavimams, poveikiams ir pan. (Kučinskas 2000; 144; Kučinskienė 2000; 144).

⁴ Konfliktas – emocinė – kognityvinė prieštaravimų būseną, kylanti dėl nesugebėjimo pasirinkti priimtino sprendimo arba net kelių vienodų tendencijų, norų, alternatyvų konfrontacijos situacijoje (Kučinskas 2000; 205; Kučinskienė 2000; 205).

Žmogui turi būti (dar) neišsivystęs gebėjimas suprasti jausmus, sulaikančius daugumą mūsų nuo smurto neatsižvelgiant į išgyvento pažeminimo, negarbės ar įžeidimų mastą, o būtent kaltės ir sąžinės graužimo dėl kitam padarytos skriaudos, užuojautos, meilės ir rūpinimosi kitais ar net protingos baimės dėl atpildo už smurtą jausmus.

Tikimybė, kad žmonės atsakys smurtu į gėdos jausmą, yra nesuvokimas turint kitų, taikių jų savivarbos palaikymo ar atkūrimo priemonių.

Gėda plinta per socialinę ir ekonominę santvarką. Tai atsitinka dvejopai. Visų pirma – per vadinamąjį „vertikalųjį“ visuomenės susisluoksninimą į hierarchines aukštesnės ir žemesnės padėties grupes (klasės, kastos, amžių grupės), taip pat kitais žmonių skirstymo į savuosius ir svetimuosius, palaimintuosius ir atstumtuosius, galinguosius ir silpnuosius, turtinguosius ir vargetas, gerbiamus ir pažemintus atvejais. Kuo prastesnė ir žemesnė yra žmonių padėtis, juo dažniau ir stipriau jie jaučia gėdą ir tuo dažnesni bei stipresni tampa jų *agresyvumo*⁵ priepuoliai.

Antrasis gėdos plitimo būdas yra vadinamoji „horizontalioji“ socialinio, arba lyčių vaidmens, asimetrija, kurioje gyvena abi lytys patriarchalinėje kultūroje. Vienas iš jos padarinių yra tai, kad vyrai smerkiami arba gerbiami už skirtingą, o kartais net priešingą elgesį negu tas, kuris sukelia pagarbą ar užtraukia gėdą moterims. Pavyzdžiui, vyrai smerkiami už tai, kad yra nepakankamai agresyvūs (už tai jie vadinami bailiais), ir atvirkščiai, juo žiauresni jie yra, juo labiau jie gerbiami. Smurtas vyrams tarnauja kaip sėkminga strategija. Tuo tarpu moterys smerkiamos už per didelį aktyvumą bei agresyvumą (vadinamos nemoteriškomis), o gerbiamos, jei yra pasyvios ir paklusnios, smurtas vargu ar apsaugos jas nuo gėdos.

Ekonominė nelygybė ir nedarbas taip pat le-

mia smurtą, nes jie sukelia gėdos jausmą. Šeimoje moterys kartais net išprovokuoja smurtinę situaciją, reikšdamos priekaištus, kad vyrai uždirba mažai arba nesugeba susirasti darbo, kad galėtų išmaitinti šeimą. Vyras jaučiasi esąs bejėgis ir nevisavertis. „Gėdos ir pažeminimo jausmas, pasak J. Giligan (2002) išprovokuoja smurtą, kad atstatytų vyriškumą“ (Gilligan 2002 36).

Smurtas siejamas su pykčiu – ilgai kaupu ir neišreikštu arba staiga kilusiu ir taip pat išblėsiu. Mokslinėje literatūroje sąlyginai skiriamos trys pykčio atmainos (Jenkins 1997; 97).

Įsiūtis kaip destruktivus, griauantis pyktis. Tokio pykčio apimtas žmogus sunkiai tvardosi, todėl jo pasekmės – kitų žmonių įžeidinėjimas ar fizinė prievarta.

Apmaudas, kuris dažnai slepiamas nuo aplinkinių žmonių. Jei jis kaupiasi, tai perauga į pagiežą ir gali būti pavojingesnis net už įsiūtį.

Pasipiktinimas, kuris parodo pykstančio žmogaus gebėjimą skirti gerį nuo blogio, teisingumą nuo neteisybės, melą nuo tiesos, skriaudą nuo pagalbos, draugystę nuo veidmainystės.

Supykti būdinga visiems žmonėms. Suaugę žmonės sugeba teikti pagalbą sau, kad be skaudesnių pasekmių įveiktų pyktį. „Netramdomas pyktis, nevaldomas pyktis stimuliuoja žmones smurtui, kuris pagaliau tampa norma ir pamirštas gailėstingumas, užuojauta, pagalba“ (Kučinskas 2000; 146; Kučinskienė 2000; 146).

Terminas *fizinė prievarta* apima plačią veiksmų sritį, nuo stumdymo iki nužudymo. Tačiau fizinė prievarta neatskiriama nuo *psichologinės prievartos*. Paprastai prieš fizinį smurtą visada būna emocinė prievarta. Ji apima tyčiojimąsi ir bjaurias pastabas, taip pat ir neverbalinius veiksmus, siekiant įžeisti, pažeminti, įskaudinti. *Seksualinės prievartos*⁶ fizinio smurto baimė riboja moterų veiksmus, jų laisvę, daro įtaką jų išvaizdai, dra-

⁵ Agresija – puolimas, turint tikslą ką nors fiziškai sužaloti ar psichiškai paveikti (Tarptautinių žodžių žodynas 1985; 15).

⁶ Seksualinė prievarta – situacija, kai vyras naudojasi arba grasina naudoti jėgą prieš partnerę, norėdamas, kad ji bučiuotųsi, glamonėtųsi arba siekdamas vaginalinių, oralinių ar analinių santykių, kai tuo tarpu partnerė to nenori (Mikalajūnaitė 1999; 60).

bužių stiliui, laisvalaikio leidimui (Purvanekienė 1999; 116).

Kartais į smurto sąvoką įtraukiama ir *ekonominė prievarta*⁷. Ekonominė moters priklausomybė glaudžiai susijusi su fiziniu ir seksualiniu smurtu. Moteris, kuri yra ekonomiškai priklausoma, nepalieka prievartą prieš ją naudojančio vyro, nes viena negalėtų išlaikyti savęs ir vaikų.

Yra dvi smurto prieš moteris atmainos: smurtas prieš netekėjusias moteris (fizinis, psichologinis, lytinis) ir smurtas prieš žmonas (fizinis, psichologinis, lytinis, ekonominis). Kaip pažymima sociologų atliktame tyrime, „<...> dvi iš trijų Lietuvos moterų yra patyrusios smurtą arba grasinimus; kas antra ištekęs moteris patyrė sutuoktinio smurtą” (Červokienė 2003; 07).

Smurtas – galingas socialinės kontrolės mechanizmas. Moterų veikla tiek šeimoje, tiek visuomenėje yra ribojama arba atviros prievartos, arba baimės dėl galimo smurto. Kaip teigia R. Mikalajūnaitė (Mikalajūnaitė 1999; 67), dažnai pasitaikančios psichologinės prievartos formos – įžeidinėjimas, vadinimas žeminančiais vardais, jausmų ir norų ignoravimas, įtarinėjimas neįtikimybe, grasinimas palikti, išsiskirti – taip pat susiję su moters, kaip silpnosios, priklausomo individo vertinimu arba apskritai moterų, kaip žemesnės lyties, supratimu.

Visuomenėje sklindo mitai, kad smurtiniai santykiai būdingi tik žemo išsimokslinimo, nedirbantiems, greičiausiai ne lietuvių tautybės žmonėms. Tačiau lietuvių smurtą patiria net šiek tiek dažniau, negu kitų tautybių Lietuvos gyventojos. Taip pat patyrusių ir nepatyrusių smurtą moterų šeiminei padėčiai skiriasi daugiau: ištekęsios ne pirmą kartą, išsituokusios ir gyvenančios neregistruotoje santuokoje turi didesnę smurto patyrimą. Tarp darbininkių ir bedarbių patiriančių smurtą yra šiek tiek daugiau. Taip pat daugiau smurtas paplitęs neturtingesnėse šeimose. Tos moterys, kurios buvo auklėjamos religingai, šiek tiek dažniau patiria savo vyrų smurtą. Yra

vienas su religija susijęs požymis, kuris akivaizdžiai turi įtakos smurtui šeimoje: skirtingų tikėjimų šeimose smurtas yra kur kas dažnesnis reiškinys, nei vienodų tikėjimų (Purvanekienė 1999; 116).

Smurtas prieš moteris dažniausiai vyksta šeimoje „už uždarytų durų”. Dažnai tai būna ne vienintelis atvejis, o su juo ilgai taikstomasi, kenčiama. Paprastai šeimose vyrauja ilgalaikis smurtas prieš moteris. Teigiama, kad šeimos problemos priklauso visai šeimai – negalima kaltinti vieno nario. Kiekvienas žmogus savo šeimoje užima vietą ir turi įtakos kitiems šeimos nariams. Šeimai taip pat turi įtakos. Šeimos nariai pripranta, prisitaiko vienas prie kito, prie kuriamų vertybių sistemos, tradicijų. Požiūrį į moterį suformuoja šeimos narių santykiai su ja. „Motinos, žmonos vaidmuo šeimoje yra labai svarbus” (Johnson 2003; 173).

Smurto prieš moteris prevencija

Lietuvos Respublikos įstatymai numato, jog baudžiamosios bylos smurtautojams keliamos tik tokiais atvejais, kai yra nukentėjusiosios skundas/pareiškimas. Moterys neretai bijo kreiptis pagalbos į teisėsaugos institucijas, nes šiuo atveju reikia lyg ir pačioms rodyti iniciatyvą, kad smurtautojas būtų nubaustas. Jos pačios turi nuspręsti, kaip pasielgti. Jei nukentėjusiosios kreipiasi į teisėsaugos institucijas, tai neretai po kurio laiko nusprendžia iš baimės ar kitų priežasčių atleisti smurtautoją, tikėdamos, kad tai nepasikartos.

Lietuvoje įkurta nemaža psichologinių tarnybų, į kurias paskambinusi moteris gali gauti kvalifikuotą pagalbą. Tačiau pastebėtinas faktas, kad moterys ir merginos, nukentėjusios nuo smurtautojo, nesikreipia pagalbos į šias instancijas. Toks požiūris apibendrinamas pesimistiniu teiginiu: „vis vien teisybės nerasi” (Mikalajūnaitė 1999; 80).

1998 m. gruodžio 1 d. Lietuvos Respublikos

⁷ Ekonominė prievarta yra moterų finansinė priklausomybė (Mikalajūnaitė 1999; 61).

Seimas priėmė Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą. Šio įstatymo 3 straipsnyje rašoma: „Seksualinis priekabiavimas – tai užgaulus, žodžiu ar fiziniu veiksnu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu, su kuriuo sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai. Šis įstatymas susijęs su darbo santykiais, tačiau ir dėl jo reikalingumo jau būta abejonių” (Purvanecienė 1999; 118).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis (1992) pripažįsta žmogaus teisę į asmens neliečiamybę: draudžiama žmogų žeminti, žaloti, kankinti, žiauriai su juo elgtis. Smurtas neleistinas, smerktinas. Buitinis smurtas nėra neišvengiamas, tačiau kovoti su juo yra sudėtinga, nes toks smurtas daugeliu atvejų yra toleruojamas. Daugelyje teisinių sistemų seksualinis smurtas prieš žmoną nėra laikomas kriminalinės teisės objektu. Pasitaiko ir kraštutinių atvejų, kai dėl smurto šeimoje kaltomis laikomos pačios moterys, kurios esą provokuoja, toleruoja ir netgi trokšta savo vyrų prievartos.

Išgyvendinant būtinią smurtą, susiduriama su dviem problemomis: kaip sustabdyti smurtą šeimoje, kuris vyksta, ir kaip sustabdyti smurtą, kuris gali įvykti. Padėčiai taisyti reikėtų leisti įstatymus, stiprinančius lyčių lygybę, draudžiančius fizinės bausmės, šalinti žiniasklaidos stereotipus, stiprinti ekonominį šeimos savarankiškumą, plėsti visuomenės švietimą.

Lietuvoje nelabai suprantama ir retai įvardijama tokia smurto rūšis kaip ekonominis smurtas. Tradiciškai mąstančioje patriarchalinėje visuomenėje namų ūkio tvarkymas yra laikomas moters veiklos sritimi. Tačiau vyras kontroliuoja šeimos išlaidas. Pagal Statistikos departamento duomenis (2002) moterų vidutinis darbo užmokestis sudaro 82, 2 proc. vidutinio vyrų darbo užmokesčio. Moterys, kai vyras nesuteikia šeimai reikiamos finansinės paramos, tampa ekonomiškai nuo vyro priklausomomis. Taip gali būti ribojama moters laisvė; ji negali palikti smurtaujančio vyro, nes viena nepajėgia ekonomiškai išlaikyti savęs ir vaikų.

Nukentėjusiomis nuo smurtautojų moterimis rūpinasi nevyriausybinių organizacijos. Vilniuje veikia Motinos ir vaiko pensionas, kuris yra išlaikomas Vilniaus miesto savivaldybės. Moterų krizių centrai, teikiantys smurtą patyrusioms moterims laikiną prieglobstį ir pagalbą, veikia Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje.

Lietuvos Respublikos Baudžiamajame Kodekse (1999) numatytos įvairios bausmės smurtautojams prieš moteris: 105 straipsnio 3 dalyje kaip sunkinanti aplinkybė nurodomas nėsčios moters nužudymas, 117 straipsnyje minima, kad baustinas yra smūgių sudavimas ir žiaurus kankinimas. Tyčinis smūgio sudavimas ar kitoks smūgio veiksmas, sukėlęs fizinį skausmą, baudžiamas pataisos darbais iki vienerių metų laisvės atėmimo arba bauda, arba skiriama visuomeninio poveikio priemonė.

1996 m. pasauliniame Sveikatos suvažiavime buvo prieita prie vieningos išvados, kad smurtas – sveikatos apsaugos prioritetas. Šią išvadą lėmė trys veiksniai.

Smurtas sukelia sveikatos sutrikimus.

Smurtas daro neigiamą įtaką keletui sveikatingumo problemų – t.y. saugiai motinystei, šeimos planavimui bei užsikrėtimui lytiniu būdu plintančiomis ligoms (ŽIV, AIDS).

Neretai moterys, kurios yra patyrusios smurtą, negali kreiptis pagalbos į sveikatos apsaugos instituciją.

Psichikos ligos ir polinkis į alkoholizmą ar kitas priklausomybes neretai yra smurto pasekmė.

Jungtinių Tautų moterų fondas (UNIFEM) vadovauja JT tarpžinybinei visuomenės informavimo kampanijai, nukreiptai prieš smurtą prieš moteris. Ši kampanija vykdoma aštuoniose NVS šalyse, taip pat ir Lietuvoje, vienintelėje iš visų Baltijos regiono šalių. Pagrindinis kampanijos tikslas – suteikti visuomenei daugiau bendros informacijos apie smurtą prieš moteris, kuris laikomas žmogaus teisių pažeidimu ir nusikaltimu. Taip pat siekiama informuoti visuomenę apie ekonomines ir socialines lyties pagrindu kylančio smurto pasekmes, kurias patiria visa visuo-

menė, bei apie smurto šeimoje ir socialinės diskriminacijos darbo vietose plitimą, jų priežastis ir padarinius.

Bandomojo tyrimo struktūrinė analizė ir interpretacijos

Bandomasis tyrimas su smurtą patyrusiomis moterimis buvo atliktas 2005 m. gegužės mėnesį Kauno miesto V. Kudirkos vidurinėje mokykloje, laikraščio „XXI amžius“ redakcijoje, kitos anketos buvo išdalytos pažįstamoms moterims (kaimynėms, mokinių mamoms), dirbančioms arba nedirbančioms valstybinėse įstaigose. Tyrime dalyvavo 20 moterų informančių. Joms buvo išdalytos anketos ir reikėjo atsakyti į 26 klausimus. Anketa siekta išsiaiškinti smurto prieš moteris priežastis.

Anketos struktūrą sudaro įvadinė dalis (amžius, išsilavinimas, užimama padėtis visuomenėje) ir pagrindinė klausimyno dalys. Klausimyną sudaro atviro ir uždaro tipo klausimai. Norėta išsiaiškinti, ar moterys savo vaikystėje patyrė tėvų smurtą, dėl kokių priežasčių jų šeimose kyla konfliktai su vyrais, kodėl moterys kenčia smurtą, kokią jos mato išeitį. Keliais klausimais norėta išsiaiškinti, kokiais būdais moterys skriaudžiamos, kaip jos patiria smurtą, ką jaučia smurtautojui vyrui. Gilinantis į buitinio smurto priežastis, siekta išnagrinėti problemą, kodėl moterys ryžtasi gyventi su smurtautoju vyru. Tyrimu siekta išsiaiškinti, ar išsilavinimas ir užimamos pareigos turi įtakos smurtui šeimoje, todėl domėtasi moterų išsimokslinimu bei darbu viešojoje įstaigoje.

Tyrimo duomenų apskaičiavimui buvo naudoti statistiniai metodai: duomenų klasifikavimas į lenteles, struktūrinė analizė ir interpretacija, diagramos.

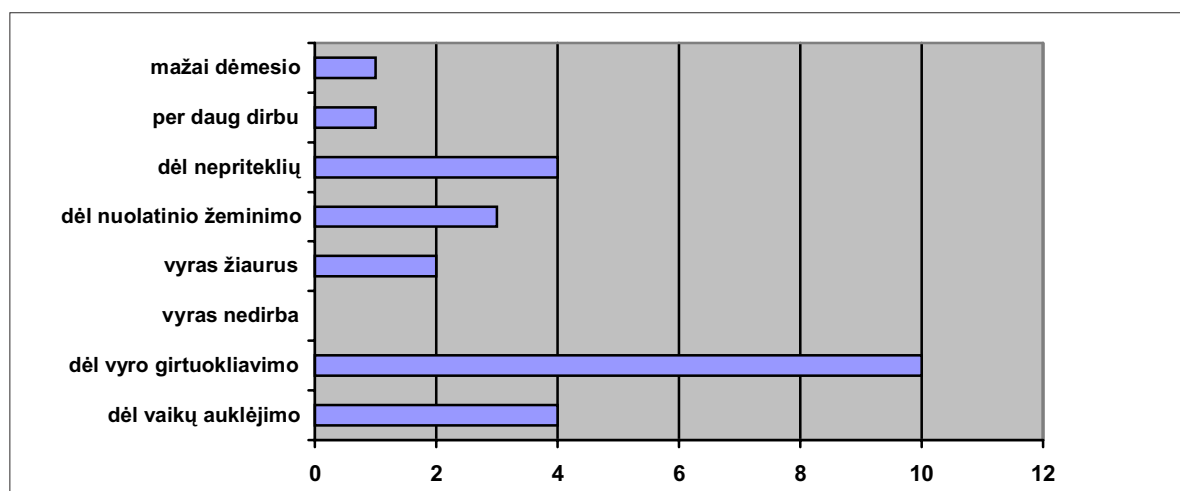
Pagal anketos įvadinę dalį išsiaiškinta, kad dauguma moterų yra brandaus amžiaus, jau turinčios šeimas, įgijusios tam tikro patyrimo ir galinčios papasakoti apie savo bendravimą su vyru šeimoje. Pagal išsilavinimą daugiausiai yra įgijusių aukštąjį išsilavinimą (11 informančių iš 20),

kitos – įgijusios vidurinį ir spec. vidurinį išsilavinimą. Pagal tai galima spręsti, kokią darbą moterys dirba ir kokią vietą jos užima visuomenėje. 60 proc. informančių dirba kvalifikuotą darbą, jos yra įgijusios profesiją, o kitos moterys dirba nekvalifikuotus arba atsitiktinius darbus. Galima teigti, kad išsilavinimas moteriai yra žingsnis į visuomenę ir savarankišką gyvenimą. Moteris tada jaučiasi nepriklausoma nuo vyro.

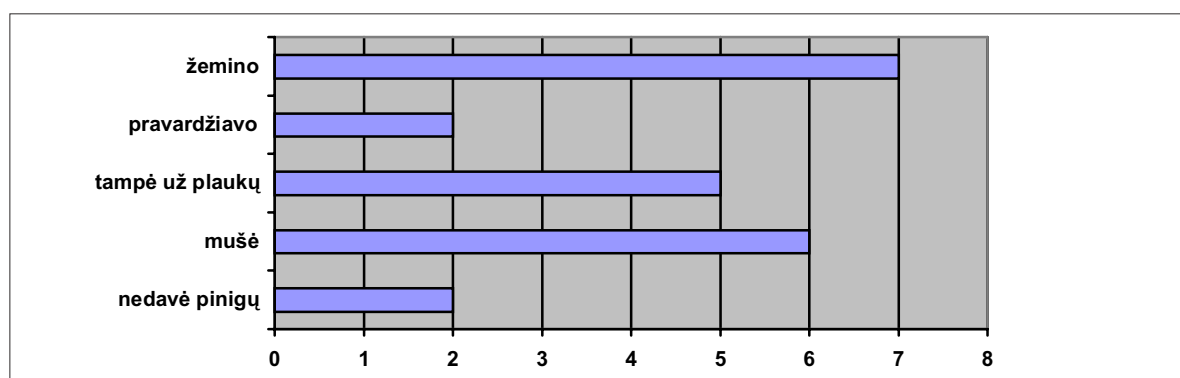
Iš tyrime dalyvavusių 20 moterų 18 informančių paminėjo, kad jos turi vaikų, tik 2 moterys informantės vaikų neturi. 60 proc. moterų informančių teigė, kad jų tėvai pykosi, net stipriai konfliktuodavo, tėvas mušė mamą. Konfliktų tėvų šeimoje priežastys įvairios: pavydas, buitiniai dalykai, smulkmenos, atsakomybės stoka, tačiau dažniausi konfliktai – dėl alkoholio. Ta priežastis būdinga ir šių laikų šeimoms. 30 proc. moterų informančių paminėjo, kad tėvai (dažniausiai tėvas) panaudojo prieš jas smurtą. Pagrindine priežastimi minimas netinkamas elgesys, nepaklusimas suaugusiems. Kai kurios moterys pastebėjo, kad tėvai jas skriaudė dėl to, kad nemylėjo arba už gautus nepatenkinamus pažymius. Moterys jau nuo mažens matė, kaip namuose skriaudžiama moteris, kokia ji beteisė ir silpna.

Į klausimą *Dėl ko nesutaria su vyru (draugu)?* moterys informantės paminėjo įvairias priežastis: dėl vyro girtuokliavimo (10 respondenčių), dėl nepriteklių ir vaikų auklėjimo (4 informantės), dėl nuolatinio žeminimo (3 informantės). Moterys paminėjo, kad su vyrais pykstasi ir dėl to, kad jie skiria mažai dėmesio moterims, vyrai priekaištauja dėl per didelio moterų užimtumo. Viena moteris paminėjo, kad jos vyras labai žiaurus ir ji namuose išgyvena didelę įtampą ir baimę (žr. 1 pav.).

70 proc. moterų informančių minėjo patyrusios smurtą nuo vyro. Jos išvardijo įvairias priežastis: moterys teigė, kad vyrai jas žemino, mušė, tapė už plaukų, pravardžiavo, nedavė pinigų apsipirkti. Dauguma moterų dirba kvalifikuotą darbą, yra išsilavinusios, tačiau jos patyrė nuo savo sutuoktinių smurtą (žr. 2 pav.).

1 pav. Priežastys, dėl ko moterys pykstasi su vyrais šeimoje

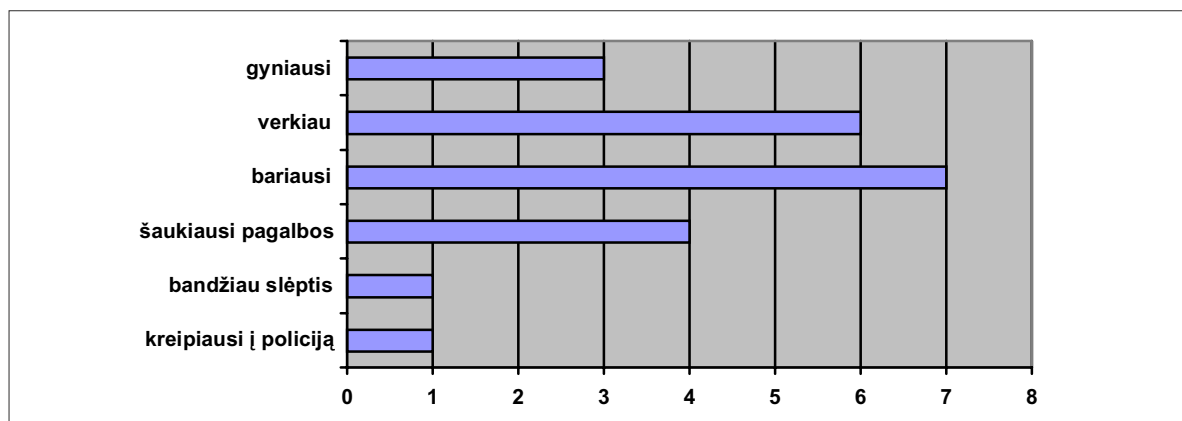
2 pav. Būdai, kaip vyrai skriaudė moteris

Kai kurios moterys teigė, kad fizinį smurtą patyrė tik kartą gyvenime, bet tas buvo labai skaudu ir jos stipriai išgyveno, jautė pažeminimą, skriaudą, dvasinį skausmą. Vyrai atsiprašydavo, bet vėl elgdavosi su moterimis nepagarbiai, jas įvairiais būdais (žemino, pravardžiavo, žadėjo mušti) skriaudė. 4 moterys informantės prisipažino, kad vyrai jų net neatsiprašė, dažnai skriaudė. Moterys teigė, kad apie tai jos papasakojo savo draugėms, kaimynams (jie net išikišdavo, užtardavo moteris), savo ir vyro giminėms, net pranešė policijai. Kai kada moterys barėsi, verkė, šaukėsi pagalbos, gynėsi, bandė slėptis. Moterys sunkiai išgyvena pažeminimą, skriaudą, nes jos myli savo vyrus, aukojasi vaikams. Pastebėtina, kad 2 moterys informantės dar prieš susituokdamos patyrė nuo savo vyro smurtą. Jos vis tiek te-

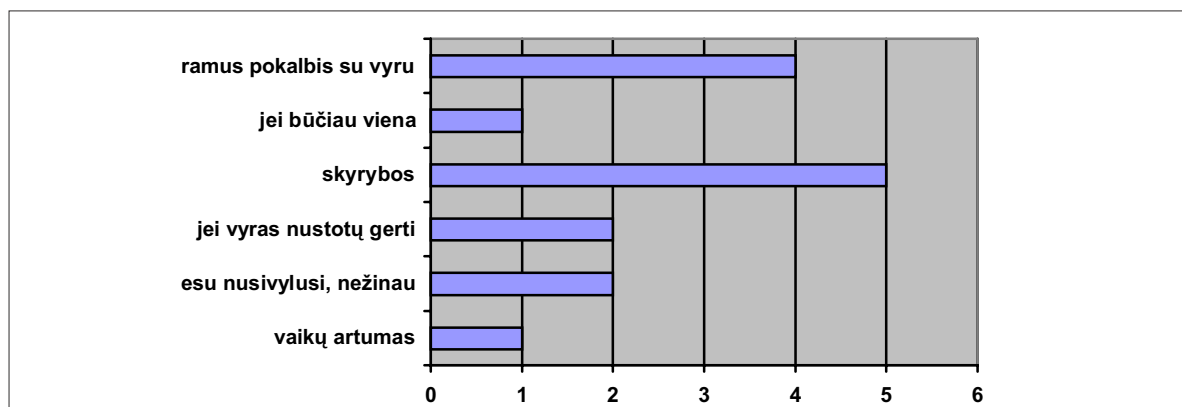
kėjo dėl to, kad vyrai turėjo gyvenamąjį plotą (1 informantė), moteris laukėsi kūdikio (žr. 3 pav.).

Moterys teigė, kad vaikai bei artimieji labai išgyvena, liepia skirtis, palaiko moterį. Smurtautojo bijo ir vaikai. Viena moteris informantė teigė, kad ji tikrai nekenktėtų ir paliktą vyrą, bet ji neturi kur eiti. Pažymėtina, kad tos moterys, kurios neįgijo tinkamo išsilavinimo ir neturi kvalifikuoto darbo, yra labai priklausomos nuo vyro ekonomiškai. Kentėdamos pačios, moterys savotiškai aukoja ir vaikus, nes jie gyvena nuolatinėje baimėje, jiems nejaukūs namai, kuriuose dažnai konfliktuoja tėvai.

Į klausimą „Kas galėtų Jums padėti atgauti dvasinę ramybę?“ moterys atsako įvairiai: mato tik išsiskirdamos, ryžtųsi ramiam pokalbiui su vy-

3 pav. Moterų priešinimasis smurtautojui

4 pav. Moterų sprendimai, kaip atgauti dvasinę ramybę

ru, konfliktų priežasčių aiškinimuisi. Tačiau dauguma moterų yra nusivylusios ir jos apskritai nemato išeities iš savo susiklosčiusios situacijos. Kitos moterys informantės mano, kad konfliktų nebūtų, jeigu vyras nustotų gerti, jei paliktų, kitos moterys tikisi vaikų artumo ir užuojautos, nes yra pasiryžusios susitaikyti su esama padėtimi (žr. 4 pav.).

Apibendrinus bandomojo tyrimo rezultatus, galima teigti, kad moterys konfliktuoja ir pykstasi su vyrais šeimoje dėl vyro girtuokliavimo, nepriteklių ir vaikų auklėjimo, dėl nuolatinio žeminimo. Vyrai skiria mažai dėmesio moterims, jiems nepatinka, kad moterys mažai jais rūpinasi. Dauguma moterų, nepriklausomai nuo išsilavinimo ir užimamos vietos visuomenėje, yra patyrusios nuo vyrų smurtą. Moterys visa tai išgyvena labai sunkiai, jaučia įtampą ir baimę, ne-

apykantą ir pažeminimą. Moterys apie patirtą smurtą nuo vyro skundžiasi draugėms, kaimynams, giminėms, tačiau į policiją praneša tik nedidelė jų dalis. Visa tai lieka neišsprendžiama, nes moterys atleidžia skriaudėjams ir toliau su jais gyvenamos kenčia.

Išvados

Smurto šeimoje socialinės šaknys kyla iš patriarchalinio šeimos modelio, kuris postuluoja vyro autoritetą moters atžvilgiu. Tai sukuria ypatingą vyro galios giminėje statusą ir žmonių, dukterų, motinų, apskritai, visų moterų pavaldumo padėtį.

Dažniausios smurto prieš moteris priežastys yra šios: vyro girtuokliavimas, nepritekliai, vai-

kų auklėjimas, nuolatinis žeminimas. Vyrų skiria mažai dėmesio moterims, jiems nepatinka, kad moterys mažai jais rūpinasi.

Dauguma moterų, nepriklausomai nuo išsilavinimo ir užimamos vietos visuomenėje, yra patyrusios nuo vyrų smurtą. Kai kurios patyrė smurtą tik vieną kartą gyvenime, o kai kurios visa tai patiria labai dažnai, bet taikstosi ir kenčia, nes neturi kur išeiti.

Moterys apie patirtą smurtą nuo vyro skundžiasi draugėms, kaimynams, giminėms, tačiau į

policiją praneša tik nedidelė jų dalis. Visa tai lieka neišsprendžiama, nes moterys atleidžia skriaudėjams ir toliau su jais gyvendamos kenčia.

Išgyvendinant buitinį smurtą, susiduriama su dviem problemomis: kaip sustabdyti smurtą šeimoje, kuris vyksta, ir kaip sustabdyti smurtą, kuris gali įvykti. Padėčiai taisyti reikėtų leisti įstatymus, stiprinančius lyčių lygybę, draudžiančius fizinės bausmės, šalinti žiniasklaidos stereotipus, stiprinti ekonominę šeimos savarankiškumą, plėsti visuomenės švietimą.

LITERATŪRA

- Beresnevičius, G. 1995. *Baltų religinės reformos*. Vilnius.
- Červokienė, D. 2003. „Slepami prievartos pančiai“, *Kauno diena*, 03 03: 07.
- Elshtain, J., B. 2002. *Vyro viešumas, moters privatumas*. Vilnius.
- Gilligan, J. 2002. *Smurto prevencija*. Vilnius.
- Jenkins, J. 1997. *Šių laikų dorovinės problemos*. Vilnius.
- Johnson, L. C. 2003. *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: 173.
- Kanopienė, V. 2001. „Lyčių lygios galimybės“ kn. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius.
- Kučinskas, V., Kučinskienė, R. 2000. *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda.
- Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas*. 1999. Vilnius.

- Lietuvos Respublikos Konstitucija*. 1992. Vilnius.
- Mikalajūnaitė, R. 1999. „Kaip prievartos prieš moteris problemą gali atskleisti sociologinis tyrimas“ kn. *Smurtas prieš moteris Lietuvoje*: 67, 80.
- Miškinis, K. 2003. *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: 321.
- Pavilionienė, M. A. 1998. *Lyčių drama*. Vilnius: 308.
- Praspaliauskienė, R. 2000. „Gėdos ir baimės nusikaltimas“ kn. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*.
- Purvaneckienė, G. 1999. „Visuomenės nuomonė apie smurto prieš moteris Lietuvoje paplitimą“ kn. *Smurtas prieš moteris Lietuvoje*: 116, 118.
- Simmel, G. 1973. „On Individuality and Social Forms“ in Donald N. Levine (ed.). Chicago: 460.
- Statistikos departamento duomenys*. 2002. Vilnius.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. 1985: 15.

SUMMARY

REASONS OF VIOLENCE FOR WOMEN

In this article are analysed reasons of violence for women in the family: the influence of patriarchalism model, poverty, the view for woman in the context of history, depression, discord and conflicts between members of family. On the ground of G. D. Myers, J. Gilligan, P. L. Berger, A. M. Pavilionienė, K. Miškinis and other authors ideas, there are explained origin of violence for women, the whole of values, traditions, customs, habits and attitudes what have influence for inequality of sex. In the modern society the role of woman is very depreciated, because the women are sold to slavery, they are beat, killed.

The results of investigation proved, that women conflict and cross with their husbands, because they drink

hard, humiliate wives, don't agree for education of children, for poverty in their family. Husbands attach a little attention for their wives. They don't like, that wives don't take care for them. Women difficulty experience the violence, they feel strain and fear, hatred and humiliation. Some women aren't independent and confident, because they married with that man who harmed woman before wedding. Women complain to friends, neighbours, relatives about violence from husband, but only some women inform for police. The facts aren't solved, because the women forgive for their violence, live with them and suffer.

The sociological investigations are the best illustration of fact, that the women are depended on economy

conditions in the family. This depending is connected with physical violence. In this article are explained prevention possibilities (the Women crisis centres, psychology services, ungovernment organizations). Its are explained some standpoints about punishments for thees, who beats and harms women. There are some ideas from Criminal Code of Lithuanian Republic and UNIFEM orga-

nization about the violence for women. The author of this article thinks, that the society has to know about problems in the families.

The fundamental concepts: violence, situation of conflicts, economy dependence, physical and psychology compulsion, inequality of sex, sacrifice of volence, violence.

Įteikta 2005 06 16

Pateikta spaudai 2005 06 28

KTU Socialinių mokslų fakulteto

Sociologijos katedra

Maryte_gustainiene@yahoo.com